

ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦਾ ਮਸਲਾ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ? ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਕੀ ਹੱਥ ਹੈ? ਜਨ ਲੋਕਪਾਲ ਬਿਲ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦਾ ਕੀ ਹੱਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ? ਜਨ ਲੋਕਪਾਲ ਬਿਲ ਦੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਕੀ ਹਨ? ਕੀ ਇਹਦੇ ਪਿਛੇ ਫੋਰਡ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਦਾ ਵੀ ਹੱਥ ਤਾਂ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਸਟੇਟ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਕੇ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਸਕਣ? ਇਹ ਹਨ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਜੋ ਅੱਜ ਹਰੇਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੇ ਜਿਹਨ ਵਿਚ ਹਨ।

ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸਰਕਾਰੀ ਤਾਕਤ, ਰੁਤਬੇ ਤੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਹੁਦਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤ ਕੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਅਮਲ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਬਲਿਕ ਆਫਿਸ ਨੂੰ ਗੈਰਕਨੂੰਨੀ ਜਾਂ ਅਰਧ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਤ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣੇ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰੀ ਡਿਊਟੀ ਜਾਂ ਪਬਲਿਕ ਆਫਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਤੇ ਅਮੀਰ ਕਰਨਾ। ਸੋ, ਇਕ ਵਜ਼ੀਰ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਚਪੜਾਸੀ ਵੀ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਸਬੰਧਿਤ ਅਫਸਰ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੇਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਵੇ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਥੱਲੇ ਤੱਕ ਹਰ ਥਾਂ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਮਰਜ਼ੀ ਪਾਰਟੀ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਬਗੈਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਇਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰਾਂ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦਾ ਕੈਂਸਰ ਹੁਣ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਫੈਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਹੋ ਕੰਮ ਹੀ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤਾਕਤ ਦੀ ਆਪਹੁਦਰੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ। ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਬੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜੋ ਕਰਨਾ ਕਰ ਲਉ। ਜੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਚਾਰਜੇਈ ਦਾ।

ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਕੋਲ ਚਾਰਜੇਈ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜਾ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਕਰਨਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਵਾਬਦੇਹ ਸਨ ਉਹ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਬੋਰਡ ਅੱਗੇ ਤੇ ਜਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਜਵਾਬਦੇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਸੰਸ-ਰਾਜ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਲੁਟ ਤੇ ਧਾੜੇਮਾਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹੂਲੀਅਤ ਲਈ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਬੜਾ ਕਾਰਗਰ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਰਾਬਰਟ ਕਲਾਈਵ ਪੰਜ ਪੌਂਡ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵਾਪਿਸ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਸੁਮਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਲਸੰਸ-ਰਾਜ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇਹਦਾ ਨਾ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ। ਸਟੇਟ ਦੇ ਅਦਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਦੀ ਲੁਟ ਤੇ ਧਾੜੇਮਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਲਸੰਸ-ਰਾਜ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਬਦਲਿਆ ਵੀ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਲੁਟ ਵਿਚ ਫਰਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਲੁਟ ਤੇ ਧਾੜੇਮਾਰੀ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚੋਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬਣਾ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਵਾਰ ਚੁਣ ਹੋ ਗਿਆ ਉਹਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਪੰਜ ਸਾਲ ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਜੁਆਬ ਮੰਗਣ ਦਾ। ਚੋਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਤੇ ਚੋਣਾਂ ਵੀ ਪੈਸੇ ਤੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪੈਸੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਹੀ ਲੜੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ-ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵੀ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦਾ ਬਾਲਣ ਹੈ। ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਲੈਕਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਲੈਣ ਦੇਣ ਨਹੀਂ। ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁਛ ਸਕਦੇ। ਚੋਣ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਉਮੀਦਵਾਰ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਟਿਕਟ ਦੀ ਕੀਮਤ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਵੋਟ ਤੇ ਵੋਟ ਬੈਂਕ ਖਰੀਦ ਦੀਆਂ ਹਨ।

ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਲਾਉਣਾ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਖੱਟੀ ਕਰਨੀ ਇਕ ਵਪਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਪੈਸਾ ਵਾਪਿਸ ਲੈਣ ਤੇ ਹੋਰ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਹਰਬਾ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਹੋਰ ਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣ ਲਈ ਚੋਣਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪਬਲਿਕ ਰਿਲੇਸ਼ਨ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਿਤ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਾਅਦੇ ਭੁਲ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਭਰਨ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਤੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਮਦਾਨ ਵਿਚ ਅੱਠਾ ਹਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੁਲਾਰੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜੇ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਦੀ ਸੰਜੀਦਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਧਾਇਕਾਂ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਚਾਰਜੋਈ ਲਈ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਗੌਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣਤਾ ਤੇ ਚੋਣ ਵਿਧੀ ਦੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਇਕ ਸੁਝਾਅ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਮੀਦਵਾਰ ਸਲੈਕਟ ਤੇ ਰੀਜੈਕਟ ਕਰਨ ਦਾ ਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸੌਂਦਣ ਦਾ ਹੱਕ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਹੋਵੇ।

ਜਨ ਲੋਕਪਾਲ ਬਿਲ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸੁਝਾਅ, ਜੋ ਕਿ ਵੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦੀ ਲਾਅਨਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਇਕ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਆਇਆ ਕਿ ਇਲੈਕਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲੋਕਪਾਲ ਵੀ ਇਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਦਾਰਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਐਨ.ਜੀ.ਓਜ਼, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵੀ ਲੋਕਪਾਲ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਲੋਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਲੋਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰਾਂ 1968 ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕਪਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੀਤਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਜੇ ਲੋਕ-ਆਯੁਕਤ ਬਣਾਏ ਵੀ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਜਾਨ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹ ਹੈ ਜੋ ਡਿਗਦਾ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਸੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਇਛਾ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਇਛਾ ਦੀ ਘਾਟ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਿਆਸੀ ਜਮਾਤਾਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕੁਰੱਪਟ ਨਿਜ਼ਾਮ ਬਰਕਰਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦਾ ਲਾਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਆਮ ਆਦਮੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਗੋਰੇ ਸਾਹਬ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਦੇਸੀ ਸਾਹਬ ਆ ਗਏ ਨੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਸੁਧਰੀ।

ਜਨ ਲੋਕਪਾਲ ਬਿਲ ਇਕ ਵਧੀਆ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਪਿਛੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਲਹਿਰ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ, ਆਪਹੁਦਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਚਾਰਜੋਈ ਦਾ ਕੋਈ ਵਸੀਲਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਿਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਇਹਦਾ ਇਹ ਮਕਸਦ ਹੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰ ਵਿਧਾਇਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਚੋਣਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੀ ਘਾਟ, ਜੋ ਕਿ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਦੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਨਿਪਟ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਕਰਕੇ ਸੰਸਦ ਵਿਚ 150 ਐਸੇ ਮੈਂਬਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀ ਰਿਕਾਰਡ ਹੈ।

ਜਨ ਲੋਕਪਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਹਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੱਠਾ ਹਜ਼ਾਰੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਰਤ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਕੀਤਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਏਦਾਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਵੋਟਰਾਂ ਦੇ ਮਤਹਿਤ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਜੁਗਾੜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਹਦੇ ਲਈ ਸਲੈਕਟ, ਰੀਜੈਕਟ ਤੇ ਰੀਕਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਵੋਟਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ ਤਾਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਅਗਲੀ ਚੋਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਵਾਪਿਸ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂਸਤਾ ਮੁੜਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗੇਗੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਵਸੀਲੇ ਲੱਭਣੇ ਤੇ ਬਣਾਉਣੇ ਪੈਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਣ ਤੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਸੁਝਾਅ ਆ ਵੀ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵੀ ਘਟਣਗੇ ਤੇ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੇ ਐਜ਼ਾਰ ਤੇ ਵਸੀਲੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ।

ਇਹ ਸੋਚਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੋ ਢੰਗ ਵਸੀਲੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿਤ ਵੀ ਪੂਰੇ ਹੋਣ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਮੰਡੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਟੇਟ ਇਹ ਮਸਲਾ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਤੇ ਲੁਟ ਖੁਸ਼ਟ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਅਤੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰੇ ਮਿਆਰ ਵਾਲੀ

ਆਰਥਿਕਤਾ ਚਲਦੀ ਰਹੇ ਜਿਥੇ ਦੌਲਤ ਕੁਝ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਪਰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

1857 ਦੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਬਿਗਲ ਵਜਾਇਆ ਸੀ ਕਿ *ਹਮ ਹੈਂ ਇਸੇ ਮਾਲਿਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹਮਾਰਾ* ਲੋਕਿਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ 64 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੇ ਤੇ ਵਕਤ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਸਾਂਝੀ ਸਿਆਣਪ, ਏਕਤਾ ਤੇ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅੱਠਾ ਹਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਗਰਾਉਂਡ ਵਿਚ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਤਾਕਤ, ਅਕਲ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੌਕਸ ਰਹਿਣ ਤੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ ਹੈ।

ਜਨ ਲੋਕਪਾਲ ਬਿਲ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਕੁਝ ਜਿਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਨ ਲੋਕਪਾਲ ਬਿਲ ਸੰਸਦ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਠਣਾ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਸਿਸਟਮ ਹੀ ਲੋਕ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਤ, ਬਿਮਾਰੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਜਾਤਪਾਤ ਦੀਆਂ ਲਾਅਨਤਾਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੌਕਸੀ, ਏਕਤਾ ਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਲੋਕ ਇਸ ਪਰਵਰਤਨ ਨੂੰ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਇਹੋ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਹੋਈ ਹੈ।